

НАВУКОВАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА Ў ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ

T. M. Dasaeva

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
бул. Кальварыйская, 9, 220004, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
dasaeva@bsu.by*

Даследуецца навуковая дзейнасць Максіма Гарэцкага ў Інстытуце беларускай культуры.

Ключавыя словы: Інстытут беларускай культуры; беларусізацыя; літаратурная мова; гісторыя літаратуры; лексікаграфія; навуковая дзейнасць.

SCIENTIFIC ACTIVITY OF MAXIM GORETSKY AT THE INSTITUTE OF BELARUSIAN CULTURE

T. M. Dasaeva

*Belarusian State University,
9, Kalvariyskaya Str., 220004, Minsk, Republic of Belarus
Corresponding author: T. M. Dasaeva (dasaeva@bsu.by)*

The article examines the scientific activity of Maxim Goretsky at the Institute of Belarusian Culture.

Key words: institute of Belarusian culture; belarusization; literary language; literary history; lexicography; scientific activity.

1920-я гады ў БССР праходзілі пад знакам беларусізацыі – палітыкі нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва, асноўны змест якой вызначалі пытанні развіцця беларускай мовы, яе гісторыі, нарматыўнасці, распрацоўка навуковай тэрміналогіі. У гэты перыяд «беларуская мова набыла ўсе галоўныя прыкметы, уласцівыя кожнай нацыянальнай мове. Выключная заслуга ў гэтым, побач з навукоўцамі, належала пісьменнікам…» [1, с. 349]. Сярод іх быў і М. Гарэцкі. Беларуская мова з’яўлялася аб’ектам пільнай увагі ва ўсіх сферах яго шматграннай дзейнасці.

М. Гарэцкі ўвайшоў у гісторыю нашай культуры як пісьменнік, літаратуразнавец, публіцыст, журналіст, рэдактар-выдавец, выкладчык,

лексікограф, фалькларыст, навуковец. Багацькаўскі перыяд жыцця М. Гарэцкага (1893–1913), на які прыпадае яго дзяцінства і юнацтва, быў непасрэдна звязаны з жыццём беларускай дарэвалюцыйнай вёскі. У гэты час сацыяльны прыгнёт беднай і значнай часткі сярэдняга сялянства Беларусі спалучаўся з нацыянальным. «Беларуская мова была забаронена, з яе здзекаваліся паны, чыноўнікі, папы, гандляры, буржуазная інтэлігенцыя. Стыхійным носьбітам беларускай культуры рабілася бяднейшая частка сялянства і гарадскога насельніцтва» [2, с. 8], – успамінаў брат Максіма Гарэцкага Гаўрыла Гарэцкі. Носьбітам гэтай культуры для М. Гарэцкага былі яго родныя і аднавяскоўцы. Ён бачыў у «простым непісьменным працаўніку беларускай вёскі першнаперш чалавека, з яго цяжкай працай, поўнай не толькі фізічнага стамлення, але і творчай радасці, чалавека, які мае свой светапогляд, сваю вусную культуру, захаваную ў роднай мове, у песнях, казках, аповяданнях, прыказках, танцах, звычайх, вопратцы, мастацкіх вырабах, матэрыяльнай культуры, архітэктуры і інш.» [2, с. 19].

Адсюль любоў М. Гарэцкага да вуснай народнай творчасці, глыбокае веданне роднай мовы, захапленне яе лексічным багаццем, самабытнасцю. Ён клапаціўся, каб «элемент народнай мовы» [3, с. 100] быў пакла-дзены ў аснову сучаснай беларускай літаратурнай мовы як апрацаванай і ўнармаванай формы агульнанароднай мовы, здольнай абслугоўваць розныя сферы духоўнай і грамадскай дзейнасці (адукацыя, культура, навука, справаводства, журналістыка і інш.).

Асаблівай увагі заслугоўвае навуковая дзейнасць М. Гарэцкага ў Інстытуце беларускай культуры. Гэтая навукова-даследчая ўстанова была заснавана 30 студзеня 1922 года на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі і існавала да 1929 года. 1 студзеня 1929 года пераўтворана ў Акадэмію навук БССР. Спачатку Інбелкульт меў гуманітарную (слоўнікавая, тэрміналагічная, літаратурна-даследчая камісіі) і прыродазнаўчую секцыі. З 1924 года ў сістэме Інбелкульт створана Цэнтральнае бюро краязнаўства. Структура Інбелкульт ў 1927 годзе была зменена і набліжана да Акадэміі навук. Інбелкульт меў 2 аддзелы – гуманітарных навук; прыроды і гаспадаркі; кафедры – гісторыі беларускай мовы (з камісіяй па складанні гістарычнага слоўніка беларускай мовы), жывой беларускай мовы (з камісіяй па складанні слоўніка жывой беларускай мовы, дыялекталагічнай па вывучэнні беларускай літаратурнай мовы; у складзе кафедры – Інстытут навукавай мовы) [4, с. 110].

М. Гарэцкага запрасілі на працу ў Інбелкульт у 1925 годзе. Гэтай падзеі папярэднічалі важныя жыццёвыя этапы Гарэцкага. Ён быў удзельнікам Першай сусветнай вайны, атрымаў цяжкае раненне. Кастрычніцкую рэвалюцыю сустрэў у Смаленску. Супрацоўнічаў з газетай «Звезда». Працаваў у гэтым выданні яго запрасіў В. Кнорын – адзін з арганізатараў і галоўны рэдактар газеты. У сувязі з нямецкай акупацыяй рэдакцыя газеты часова пераехала з Мінска ў Смаленск, дзе знаходзілася з 3 лютага па 3 снежня 1918 года, пасля чаго вярнулася на ранейшае месца. На пачатку 1919 года для далейшай працы ў рэдакцыі «Звезды» М. Гарэцкі пераехаў са Смаленска ў Мінск, затым у Вільню, дзе газета выдавалася з 1 па 19 красавіка 1919 года. Раптоўны захоп горада польскімі войскамі перашкодзіў Гарэцкаму вярнуцца ў Савецкую Беларусь.

Віленскі перыяд (1919–1923), нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы, быў надзвычай плённым для М. Гарэцкага як пісьменніка, журналіста, рэдактара-выдаўца, выкладчыка. Асабліва ўражваюць вынікі яго працы ў галіне гісторыі літаратуры і лексікаграфіі. У Вільні М. Гарэцкі напісаў першую канцэптуальную «Гісторыю беларускай літаратуры» і ажыццявіў два яе выданні (1920, 1921). У 1922 годзе апублікаваў помнікі старажытнай і новай літаратуры: «Хрэстаматыю беларускай літаратуры. XI век – 1905 год». Сістэматызаваў беларускі лексічны матэрыял у слоўніках. Яшчэ да перезеду ў Вільню Максім Гарэцкі разам з братам Гаўрылам падрыхтаваў і выдаў у Смаленску ў 1918 годзе «Руска-беларускі слоўнік». У Вільні М. Гарэцкі выдаў у 1919 годзе «Маскоўска-беларускі слоўнічак» (ён меў тры выданні), у 1920 годзе – «Маскоўска-беларускі слоўнік» братаў М. і Г. Гарэцкіх (выд. 2-е, папраўленае і з вялікімі дадаткамі), у 1921 – «Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнічак» (выд. 2-е, стэрэатыпнае).

У кастрычніку 1923 года М. Гарэцкі разам з сям’ёй вярнуўся ў Мінск і актыўна ўключыўся ў працэсы беларусізацыі. Сумяшчаў розныя віды дзейнасці. Выкладаў беларускую мову і літаратуру на рабфаку БДУ, у Камуністычным універсітэце Беларусі, Мінскім ветэрынарным тэхнікуме, на настаўніцкіх курсах. Займаўся літаратурнай творчасцю. Выступаў як літаратурны крытык. У 1924 годзе пабачылі свет «Гісторыя беларускай літаратуры» (выд. 3-е, пераробленае і дапоўненае разглядам вуснае народнае паэзіі (М.; Л.) і «Практычны расійска-беларускі слоўнік» М. Байкова і М. Гарэцкага (Мінск). У студзені 1925 года пастановай НКА БССР быў зацверджаны новы склад правядзейных членаў

Инбелкультга, у які ўвайшлі Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гартны, Зм. Бядуля, М. Чарот і М. Гарэцкі.

Навуковая дзейнасць М. Гарэцкага ў Інстытуце беларускай культуры падрабязна асветлена аўтарам гэтага артыкула ў «Летапісе жыцця і творчасці Маскіма Гарэцкага» (Мінск, 1993) [5] на падставе вывучэння матэрыялаў архіва НАН Беларусі (фонд 67). Пратакты пасяджэнняў Прэзідыума, камісій, секцый, агульных сходаў Інбелкультга, дзе фігуруе прозвішча М. Гарэцкага, сведчаць пра яго напружаную працу ў гэтай навукова-даследчай установе. Асабліва насычаным быў 1925 год. 4 лютага на пасяджэнні Прэзідыума Інбелкультга быў вызначаны персанальны склад Прэзідыума, секцый і пастаянных камісій Інбелкультга. Слоўнікавую камісію ўзначалілі М. Гарэцкі і М. Байкоў. 8 лютага на агульным сходзе Інбелкультга абрана Слоўнікавая камісія, старшынёй якой (часова) прызначылі М. Гарэцкага. 9 лютага адбылося пасяджэнне Прэзідыума Інбелкультга, дзе слухалася пытанне аб фарміраванні секцый Інбелкультга. На пасяджэнні прысутнічаў М. Гарэцкі. У спісе, прыкладзеным да пратакола пасяджэння, пазначна, што М. Гарэцкі ўзначальвае мовазнаўчую і літаратуразнаўчую секцыі. 15 лютага на пасяджэнні Правапісна-тэрміналагічнай камісіі ў складзе Я. Лёсіка, М. Азбукіна і К. Міцкевіча была прынята пастанова, у якой адзначалася, што камісія «знаходзіць пільна патрэбным пашырыць склад новымі сябрамі». Для работы ў камісію запрасілі Я. Купалу, М. Гарэцкага, У. Чаржынскага і інш. 26 лютага М. Гарэцкі прысутнічаў на сходзе Камісіі па складанні слоўніка беларускай мовы. У пратаколе Прэзідыума ІБК № 7 ад 01.03.1925 г. засведчана, што М. Гарэцкі «па сумяшчэнні навуковы сакратар літаратурнай камісіі Інстытута беларускай культуры да 10.06.1925 г., адначасова з'яўляючыся яго правадзейным членам» [5, с. 39].

14 сакавіка адбыўся чарговы сход літаратурнай секцыі Інбелкультга, на якім быў заслуханы даклад У. Чаржынскага «Беларуская літаратурная сучаснасць (Бядуля – Ясакар)». М. Гарэцкі прыняў удзел у спрэчках па дакладу. 30 сакавіка на агульным сходзе членаў Інбелкультга, дзе прысутнічаў і М. Гарэцкі, быў зацверджаны склад Літаратурнай камісіі, старшынёй абраны І. Замоцін, сакратаром – М. Гарэцкі. Акрамя таго, М. Гарэцкі і К. Міцкевіч дадаткова былі абраны ў склад Навуковай Рады ІБК.

16 красавіка на сходзе літаратурнай секцыі Інбелкультга разглядалася Праграма па збіранні беларускай народнай творчасці, апрацаваная І. Замоціным і М. Гарэцкім. 28 мая М. Гарэцкі выступіў з дакладам на

ўрачыстым пасяджэнні літаратурнай секцыі Інбелкульта, прысвечаным 20-годдзю літаратурнай дзейнасці Я. Купалы. 21 жніўня адбылося пашыранае пасяджэнне Прэзідыума Інбелкульта з прадстаўнікамі Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі. Сярод прысутных быў і М. Гарэцкі.

На працягу 1925 года ў Мінску выйшлі з друку: «Запісы беларускай літаратуры, Ч. I» (складальнікі М. Гарэцкі і інш.), «Беларуска-расійскі слоўнічак» М. Гарэцкага (выд. 3-е, пераробленае).

У 1926 годзе М. Гарэцкі даў згоду на два гады ўзначаліць кафедру беларусазнаўства і выкладаць беларускую мову і літаратуру ў Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі. У лютым ён разам з сям'ёй пераехаў у Горкі, аднак супрацоўніцтва з Інбелкультам не спыніў. 9 лютага 1926 года М. Гарэцкі выступіў на першым Усебеларускім краязнаўчым з'ездзе з дакладам «Збіранне і апрацоўка фальклору». На з'ездзе была прынята «Рэзалюцыя па дакладзе М. Гарэцкага аб збіранні і апрацоўцы фальклору», якая ўключала восем пунктаў, апошні з якіх быў такім: «Цэнтрам усяе працы па фальклору лічыць Інбелкульт».

На працягу 1926 года ў Дзяржаўным выдавецтве Беларусі выйшлі: «Выпісы з беларускай літаратуры XIX і XX стст.», «Гісторыя беларускае літаратуры» (выд. 4-е, пераробленае), «Практычны расійска-беларускі слоўнік» М. Байкова і М. Гарэцкага (выд. 2-е, выпраўленае і дапоўненае).

У жніўні 1928 года М. Гарэцкі звальняецца з працы ў Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі і ў верасні вяртаецца ў Мінск. 2 кастрычніка ён прызначаецца вучоным спецыялістам Інстытута навуковай мовы Інстытута беларускай культуры.

На працягу 1928 года выйшлі з друку: «Маладняк за пяць гадоў. 1923–1928 гг.» (Мінск: БДВ), «Народныя песні з мелодыямі» (Мінск: ІБК). Складальнікі – М. Гарэцкі і А. Ягораў.

У студзені 1929 года з рэарганізацыяй Інстытута беларускай культуры ў Беларускую акадэмію навук М. Гарэцкі пакінуты на той жа пасадзе ў гэтай навукова-даследчай установе.

21, 26, 31 снежня 1929 года М. Гарэцкі прысутнічаў на пасяджэннях кафедры гісторыі беларускай літаратуры, дзе былі заслуханы даклады І. Замоціна «Літаратурная спадчына А. Петрашкевіча» і У. Чаржынскага «Грамадская накіраванасць літаратурнай дзейнасці В. Дуніна-Марцінкевіча». М. Гарэцкі прыняў удзел у абмеркаванні дакладаў.

З 18 на 19 ліпеня 1930 года М. Гарэцкага арыштавалі. У «Анкеце», якую неабходна было запоўніць, Максім Іванавіч засведчыў, што ён

«научный работник и литератор», працаваў у «Белорусской академии наук – ученый специалист терминологической комиссии» [5, с. 60].

Вынікі навуковай дзейнасці М. Гарэцкага ў Інстытуце беларускай культуры – неацэнны ўнёсак у справу беларусізацыі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 1. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1993. 494 с.
2. *Гарэцкі Г.* Слова пра брата і настаўніка // *Максім Гарэцкі: Успаміны, артыкулы, дакументы.* Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. 366 с.
3. Гісторыя беларускае літаратуры / Уклад. і падрыхт. тэксту Г. С. Голуб. Мінск: Мастацкая літаратура, 1992. 479 с.
4. Беларуская савецкая энцыклапедыя. У 12 т. Т. 5. Мінск: Галоўн. рэд. БСЭ, 1972. 616 с.
5. *Дасаева Т. М.* Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 87 с.